



דתישבו

בס"ד

פרשת שלח, תשע"ו, מספר 1175

סיפור המרגלים כרקע לשני פיוטים

אפרים חזן

שְׁלַח לְךָ וְוֹתִיקִים בְּשָׂאֵל	
מְסַפְּרִים	
שְׁלַח לְךָ זְהוּרִים בְּכָל חוֹק חוֹזְרִים	
שְׁלַח לְךָ חֲכָמִים גְּבוּנִים וְשָׂרִים	
שְׁלַח לְךָ טוֹבִים יִהְיוּ מוֹסְרִים	10
שְׁלַח לְךָ יְרָאִים אֶל-וְיִשְׂרָיִם	
שְׁלַח לְךָ כְּלוּלִים בְּכֶסֶף כְּפֹרִים	
שְׁלַח לְךָ לְקוֹחִים מְצוּעֵן מְצָרִים	
שְׁלַח לְךָ מוֹשְׁלִים בְּרוּחָם וְנִצְעָרִים	
שְׁלַח לְךָ נְשִׂאִים כְּנִים נִזְכָּרִים	15
שְׁלַח לְךָ סוֹקְרִים בְּעֵינֵי וְנִזְהָרִים	
שְׁלַח לְךָ עֲמֵלִים בְּתוֹרָה	
וּכְשָׂרִים	
שְׁלַח לְךָ פְּקוּדִים בְּיוֹפֵי אֲמָרִים	
שְׁלַח לְךָ צְנוּעִים בְּכוֹשֶׁר	
מִיּוֹקְרִים	
שְׁלַח לְךָ קְרוֹאִים בְּכּוֹחַ עֲזוּרִים	20
שְׁלַח לְךָ רְצִים גְּבָאִים וְחוֹזְרִים	
שְׁלַח לְךָ שְׁלָמִים בְּלֵי מוֹם נְצוּרִים	
שְׁלַח לְךָ תְּמִימִים לְעָרֵי מְבַצְרִים	
הַמְקַבְּלִים עֲלֵיהֶם עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים	
וַיִּשְׁלַח אוֹתָם, כּוֹלָם אֲנָשִׁים	25
וַיִּשְׁלַח אוֹתָם בְּקֵי בְּקוֹדְשֵׁים לֹא נִכְלָמִים	
בְּלִכְתָּם מְקוֹדְשֵׁים	
וּבְשׁוֹבָם הָיוּ בּוֹשִׁים	
בְּלִכְתָּם הָיוּ מְשׁוֹלְשֵׁים	
וּבְשׁוֹבָם נִעְשׂוּ טַפְשִׁים	
בְּלִכְתָּם הָיוּ מְחוֹמְשֵׁים	
וּבְשׁוֹבָם נִמְשְׁלוּ עֲקָשִׁים	
בְּלִכְתָּם הָיוּ מְחוֹדְשֵׁים	
וּבְשׁוֹבָם חִזְרוּ חֲבוּשִׁים	
בְּלִכְתָּם הָיוּ מוֹשְׁרָשִׁים	30
וּבְשׁוֹבָם שָׁבוּ לְטוֹשִׁים ¹	

כמה מעלות טובות ותכונות מופלאות מונה הפייטן במרגלים: גיבורים, מלומדי מלחמה, יפים וברורים, חכמים ונבונים, יראי השם, מוכרים וידועים, זהירים במצוות ולמדנים. בקיצור, כלילי השלמות. וכל המעלות הללו לא עמדו להם, שכן "בְּלִכְתָּם מְקוֹדְשֵׁים וּבְשׁוֹבָם הָיוּ בּוֹשִׁים".

עיקרה של פרשתנו הוא סיפור המרגלים: שליחתם על ידי משה, המשימות שהוטלו עליהם, התשובות שהביאו בידם ובעיקר הפרשנות והמסקנות שהם הציעו לעובדות. שאלות רבות עולות למקרא הסיפור הזה, החל בשאלה מה היה, למעשה, חטאם של המרגלים? והלוא הם ענו בהתאם למשימות שהוטלו עליהם. שאלות אחרות מתעוררות בעקבות ההשוואה בין סיפור המרגלים בפרשתנו לזה שבדברי התוכחה של משה בספר דברים. דיונים פרשניים מעניינים עוסקים בהתנהגותם של יהושע וכלב ובנאמנותם, כל אחד על פי דרכו. בין הפשט לדרש נבנים רעיונות שבהשקפה, כגון שאלת סמיכות הפרשיות בין פרשת המרגלים לפרשת מרים, והתגובה החריפה ל"בכייה של חִינֵם" הגוררת אחריה "בכייה לדורות". הפרשנות עוסקת בכל זה בהרחבה, ואנו, כדרכנו, נציע את זווית הראייה של הפיוט לחלק מן הנושאים הללו. כנגד המרגלים שמאסו בארץ חמדה, נציג את הפרשה באמצעות שני פיוטים שנוצרו בארץ חמדה בידי פייטנים שחיו ופעלו בארץ ישראל.

כפל הפנים של אמונה ונאמנות מחד גיסא ושל חוסר ביטחון ופקפוק מאידך גיסא משתקף היטב ב"מהפך" שחל באישיותם של המרגלים. מהפך זה מובלט ומודגש בפיוטו של ינאי לפרשתנו. ינאי בונה את הפיוט על הדרשה למילים "כולם אנשים" (במד"ר טז, ה ועוד), ומגלגל אותה בכ"ד טורים באקרוסטיכון א"ב, בכינויים ובתארים המציינים שלמות, נאמנות ותכונות ראויות. מכאן לתיאור המהפך הגדול בין "לכתם" ל"שובם": "בְּלִכְתָּם מְקוֹדְשֵׁים וּבְשׁוֹבָם הָיוּ בּוֹשִׁים".

ובכן לך תעלה קדושה

שְׁלַח לְךָ אֲנָשֵׁי חֵיל גְּבוּרִים
שְׁלַח לְךָ בְּרִי לֵב יָפִים גְּבָרִים
שְׁלַח לְךָ גְּבָרִים יִהְיוּ בְּרוּרִים
שְׁלַח לְךָ דוֹמִים לְאֲרִיּוֹת וְנִמְרִים
שְׁלַח לְךָ הוֹמִים בְּחַרְבוֹתָם דוֹקְרִים

5

* אפרים חזן הוא פרופסור אמריטוס במחלקה לספרות עם ישראל ובמחלקה ללשון העברית, חבר האקדמיה ללשון העברית.

¹ מילים שקריאתן מסופקת לא נוקדו, כמקובל במהדורות הפיוט.

במ' יד:ו. לתור ארץ וצמחה: על פי במ' יג:טז. 7.
קָרַן עִמָּךְ תָּרִים: תעלה ותנשא, על פי תה' קמח:יד.
לתור לו מנוחה: לחפש, על פי במ' י:לג: "וְאַרְוֹן
בְּרִית ה' נִסְעַ לְפָנֶיהֶם... לְתוֹר לָהֶם מְנוּחָה". 8.
וזכור... הַבְּתָרִים: זכור את אברהם ואת הברית
שכרת עמו. מְטוֹב נוֹאשִׁים: שהרי הגלות נמשכת
ומתמשכת ואין לה קץ. 10. גוֹאֲלֵי חַי: כינוי
לקב"ה על פי איוב יט:כה. פוֹר הַתְּפוֹרְרָה: על פי
יש' כד:יט. 11. וְכַמְעַט... גְּלוּתֵי: מרוב שנות גלות
כמעט ואין מספר. על פי בר' מא:מט: "עַד פִּי חֲדָל
לְסַפֵּר פִּי אֵין מִסְפָּר". 12. אַנְא... יוֹקֵשִׁים: על פי
תה' קכד:ז, ופח היוקשים הוא הגלות, והשוו תה'
פד:ד: "גַּם צְפוֹר מְצַאָה בֵּית וּדְרוֹר קָן לָהּ". 14.
אַל... קוֹלֵי: לא אחדל מתפילתי לגאולה עד אשר
תתקבל לפני הקב"ה. 15. עֵיף וִיגַע: כינוי לישראל
בגלות, על פי דב' כה:יח. לְדַבְּרֵי וְהִיכְלֵי: לבית
המקדש בבניינו. 16. אַל... וּבְשִׁלִּישִׁים: זו שמחת
הגאולים ושירת הגאולה.

כאמור, הדובר העביר את הציווי שהטיל
הקב"ה על משה: "שלח לך אנשים", והפנה אותו
לקב"ה עצמו. מעתה זו תפילה שמתפללת כנסת
ישראל "א-ל רֵאשׁוֹן / לְפָדוֹת צֶאן / שְׁלַח-לְךָ
אֲנָשִׁים". הצירוף "שלח לך אנשים" עולה אמנם
מן הפסוק שבפרשה, אך בשירנו המילה "לך"
רומזת לגאולת השכינה, הנמצאת בגלות עם
ישראל, בבחינת "עמו אנוכי בצרה", והופכת את
הפסוק על פניו.

מלבד ה'פסוק המתהפך', המשמש כרפרין,
נזכר עניין הפרשה בטור השישי "שְׁלַחְתָּ מִקֶּדֶם
תָּרִים / לְתוֹר אֶרֶץ וְצִמְחָה", כך באזכור "ניטרלי"
לכאורה, הוא מציג את סיפור המרגלים
שנשלחים לתור את הארץ להתחזק ולקחת
מפרי הארץ. הכישלון ידוע, ואין הוא מתארו
במפורש אלא רומז אליו במילה "מקדם",
המעוממת עם המילה "עתה". אז מקדם "מאסו
בארץ חמדה", ועתה מתפללת כנסת ישראל
"קָרַן עִמָּךְ תָּרִים".

הצימוד "תרים" – צורת בינוני משורש תו"ר
במשמעות של מרגלים התרים את הארץ, כנגד
"תרים" – צורת עתיד לנוכח משורש רו"ם,
ממחיש היטב את ההבדל בין "אז" ל"עכשיו".
המחשה זו מתחזקת בעקבות השימוש הכפול
במילה "לתור" – פעם במשמעות "לרגל", ופעם
במשמעות "לחפש ולבקש". המשמעויות
המעוממות הללו מתחזקות על רקע המצלול
המתחזק על ידי הצירוף "ברית בין הבתרים",
זכותו של אברהם וההבטחה שנלוותה לברית זו
וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הִנֵּה".

אלף שנים אחרי יניי, במאה הט"ז, יעמוד
פייטן אחר, איש ארץ ישראל אף הוא, רבי
ישראל נג'ארה, ויפייט את פרשתנו. מצוקות
הגלות, הטראומה של גירוש ספרד והקץ
המתמשך ללא כל סימן נראה לעין של גאולה,
כל אלה הביאו את רבי ישראל נג'ארה להחזיר
את הקריאה "שְׁלַח לְךָ אֲנָשִׁים" אל אומרה
ולהפנותה לקב"ה: "א-ל רֵאשׁוֹן / לְפָדוֹת צֶאן /
שֶׁלַח לְךָ אֲנָשִׁים". טור זה נקבע כרפרין לשיר
והוא חוזר אחרי כל אחת ממחרוזות השיר.
לאמור, על הקב"ה לשלוח "אנשים" במשמעות
החיובית הטמונה במילה זו, והם יפדו את הצאן
כמשה וכדוד בשעתם:

יְהִי הָאֱ-ל מוֹשִׁיב יְחִידִים / מוֹצִיא אֲסִירִים
חֲפָשִׁים

קִבֵּץ עֲדָרִים נְדוּדִים / וּפְקוֹד אֶת-צֶאן קִדְשִׁים
עַד-אֵין יְהִיוּ לְעֵבָדִים / וְלִשְׁפָחוֹת נִכְבְּשִׁים
אֱ-ל רֵאשׁוֹן, לְפָדוֹת צֶאן / שְׁלַח-לְךָ אֲנָשִׁים
א-ל

5
ראשון

שְׁלַחְתָּ מִקֶּדֶם תָּרִים / לְתוֹר אֶרֶץ וְצִמְחָה
עֵתָה קָרַן עִמָּךְ תָּרִים / קוֹם לְתוֹר לוֹ מְנוּחָה
וְזָכוֹר בְּרִית בֵּין בְּתָרִים / אֶל-עַם מְטוֹב
נוֹאשִׁים

א-ל

ראשון

10 רְאֵה גוֹאֲלֵי חַי, כִּי פוֹר / הַתְּפוֹרְרָה תוֹחַלְתִּי
וְכַמְעַט חֲדָלוּ לְסַפֵּר / רַבֵּי שָׁנוֹת גְּלוּתֵי
אֲנָא תָן נַפְשִׁי כְצִפּוֹר / נִמְלָטָה מִפֶּחַ יוֹקֵשִׁים
א-ל

ראשון

15 אֶל-אֱ-לֹהֵי אֲשׁוּעַ / עַד אֲשֶׁר יִשְׁמַע קוֹלִי
יָשִׁיב עֵיף וִיגַע / לְדַבְּרֵי וְלִהְיֶכְלִי
אֶל-צִיּוֹן אֶהְיֶה נוֹסֵעַ / בְּשִׁמְחָה וּבְשִׁלִּישִׁים
א-ל

ראשון

1. י-ה... אֲסִירִים: על פי תה' סח:ז ומדרשו בתנח'
בא, יא: "מוֹשִׁיב יְחִידִים בִּיְתֵהּ מוֹצִיא אֲסִירִים
כְּכוֹשְׁרוֹת' (תה' סח) אין בכושרות אלא חדש
שהוא כשר לא חמה ולא גשמים". 2. קִבֵּץ: על פי
ברכת "קִיבוּץ גְלוּיוֹת" בתפילת העמידה. עֲדָרִים
נְדוּדִים: כינוי לישראל הנודדים בגלות על דרך:
"רְאִיתִי אֶת כָּל יִשְׂרָאֵל נִפְצָים אֶל הַהָרִים כְּצֶאן
אֲשֶׁר אֵין לָהֶם רֹעֶה" (מל"א כב:יז), והשוו רשב"ג
"שדודים נדודים תִּקְבֵּץ / אל נוה מִרְבֵּץ" (שירי
קודש, עמ' 541). צֶאן קִדְשִׁים: כינוי לישראל על
פי יח' לו:לח. 5. א-ל רֵאשׁוֹן: כינוי לקב"ה. שֶׁלַח
לְךָ אֲנָשִׁים: בראשית פרשתנו (במ' יג:ב), וראו
דברי ההקדמה לפיוט. תָּרִים: הם המרגלים, על פי

נואָשים"; "פור התפוררה תוחלת"; "פח יוקשים" ו"ענין ויגע".

הפיזור, השעבוד הקשה, המלכודת ובעיקר הייאוש הגדול – כל אלה משקפים היטב את תחושת הדורות שלאחר גירוש ספרד, ומובילים את הדובר לשאול על קץ הגאולה המתמשך בלשון "ופקוד", וכן לחזור על השאלה הנצחית "עד אן".

עיקר חידושו של שירנו בעניין זה הוא בצירוף "וכמעט חדלו לספור רבי שנות גלות", המגייס את הפסוק מבראשית מא:מט: "ויצבר יוסף בר כחול הים הרבה מאד עד כי חדל לספר כי אין מספר". בכך הפייטן ממחיש את אורך הגלות שאין לה קץ...

עיצוב זה של מצוקות הגלות ושאלות הקץ הופך את הדרישה "לפדות צאן / שלח-לך אנשים" לנחרצת במיוחד, ולהעמדתה כרפרין בשיר כולו. התגובה למימושה של בקשה זו היא "אל-ציון אהיה נוסע / בשמחה ובשלישים", והרפרין חוזר כהד ומסיים את השיר "אל-ראשון, לפדות צאן / שלח-לך אנשים".

חיבור בקשת הגאולה ליציאת מצרים עולה בטור הפותח: "מושיב יחידים מוציא אסירים". זהו שיבוץ מתהלים סח:ז, המביא לשיר את מדרשי הגאולה הקשורים בפסוק זה, כפי שצוין בביאור.

ישראל בגלות הם "עדרים נדודים" על דרך "שה פזורה ושראל", ועדרים אלה מייחלים כי הקב"ה יקבצם ויפקדם בבחינת "פקד פקדת". הכינוי "צאן קדשים" לישראל מחזק את ציור הצאן בגלות, מן הציורים השגורים בשירים בנושא הגאולה, ומן השכיחים ביותר בשירת ר' ישראל נג'ארה.

ציור אחר לגלות הוא "פח יוקשים" שבו לכודה הנפש כציפור, והיא מבקשת להימלט. משורר תהלים מכריז "הפח נשבר ואנחנו נמלטנו" (תה' קכד:ז).

ציור הציפור המבקשת להימלט מתחבר לציור אחר של ציפור בתהלים פד:ד: "גם צפור מצאה בית ודרור קן לה". מזמור שכולו געגועים למקדש ולקרבת אלוקים.

כמה וכמה סגולות שיר ודרכי ניסוח משמשים את הפייטן לעיצוב התיאורים של מצוקות הגלות ולרקמתם: "עדרים נדודים"; "לעבדים ולשפחות נכבשים"; "עם מטוב

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

הדף מופיע באינטרנט באתר המידע

של אוניברסיטת בר-אילן

בכתובת: <http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת המייל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' עמוס פריש
עורכת לשון: רחל הכהן שיף